

CASE STUDY

AANPAK WATEROVERLAST HOOGVEEEN

Samen werken aan kennis- en competentieontwikkeling

Thomas Klomp, Marthijn Manenschijn*

■ De gemeente Hoogeveen wil een strategie ontwikkelen die op termijn leidt tot een klimaatbestendige inrichting van Hoogeveen. Deze strategie moet vooral worden geïmplementeerd in plannen en projecten in het centrumgebied. De grootste uitdaging is niet zozeer om de goede maatregelen te benoemen, maar om ook binnen de gemeentelijke organisatie voldoende draagvlak te krijgen voor adaptieve maatregelen. Dit vraagt een andere manier van denken en doen binnen de gemeentelijke organisatie en vraagt ook om cultuur- of “klimaat”verandering.

■ Samen met waterschap Drents Overijsselse Delta en met ondersteuning van de Hanzehogeschool Groningen heeft de gemeente een masterclass ontwikkeld voor medewerkers op het gebied van groen, riolering, planeconomie, water en ruimtelijke ordening. In de masterclass worden deelnemers concreet aan het werk gezet om binnen de eigen discipline aan de slag te gaan met een klimaatbestendige inrichting van Hoogeveen. Dit levert interessante discussies op tussen verschillende vakdisciplines en leidt uiteindelijk tot draagvlak om adaptieve maatregelen uit te voeren. De masterclasses werden mede mogelijk gemaakt door het Stimuleringsprogramma Ruimtelijke Adaptatie.

Aanleiding

Op 5 juli 2012 viel in de avondspits in Hoogeveen zeer lokaal ca. 40mm neerslag in een uur. Er leek niet zoveel aan de hand, maar wie beter keek zag zorgelijke dingen. Een aantal belangrijke verkeersaders kwam volledig blank te staan. Verkeer kon of durfde hier niet meer langs en zocht andere routes. Een flinke tijd zorgde al dat zoekende verkeer voor opstoppingen. Ook rond het ziekenhuis stond alles vast. Hoewel er gelukkig geen calamiteit was, had de ambulance hier niet in of uit gekund. Na een fotowedstrijd ‘mooiste wateroverlastfoto’ in de lokale media ontving de gemeente naast een paar klachten zo’n 80 foto’s vanuit

de hele stad met allerlei knelpunten, overlastlocaties en schade. En die waren lang niet allemaal bekend.

De gemeente Hoogeveen startte samen met het waterschap een onderzoek naar de wateroverlast en liet een modelsimulatie van de waterafvoer via maaiveld bouwen (stresstest). Daarnaast werd er ook aandacht besteed aan het hitte-eiland (UHI) effect en werden kaarten ontwikkeld om hittestressgevoelige gebieden te duiden. Als derde lijn werd een kansrijke waterstructuur doorgerekend met het te verwachten klimaatscenario om te bepalen of deze als groenblauwe ader door het stedelijke gebied voldoende robuust was. De drie genoemde deelprojecten vormden samen het totaalproject ‘klimaatopgave Hoogeveen’ dat de basis moest vormen voor de te ontwikkelen adaptatiestrategie van de gemeente Hoogeveen.

Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie

In 2014 ondertekende het college van de gemeente de intentieverklaring Ruimtelijke Adaptatie. Enerzijds om aan te tonen dat de gemeente serieus aan de slag wilde gaan met het nemen van adaptieve maatregelen. Anderzijds had de intentieverklaring als doel om ook landelijk meer aandacht te vragen voor de problematiek binnen een middelgrote gemeente zoals Hoogeveen. Deze aandacht kwam er toen in het kader van de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie

* **Thomas Klomp** is adviseur water en klimaatadaptatie gemeente Hoogeveen,
Marthijn Manenschijn is beleidsadviseur waterschap Drents Overijsselse Delta.

Abbeelding 1:
**Ondergelopen straten
zorgden voor grote
verkeersopstoppingen**

een stimuleringsprogramma werd opgezet. Het Stimuleringsprogramma Ruimtelijke Adaptatie heeft als doel dat Nederland in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht. En om dat te bereiken moet uiterlijk in 2020 klimaatbestendig en adaptief handelen onderdeel zijn in de dagelijkse praktijk van overheidspartijen. Dit vanuit de gedachte dat elke stoeptegél (of investering) in de bebouwde omgeving eenmaal in de 30 jaar wordt vervangen.

De gemeente Hoogeveen en het waterschap Drents Overijsselse Delta dienden het project 'klimaatopgave Hoogeveen' in als impactproject bij het stimuleringsprogramma. Om aanspraak te kunnen maken op de titel 'impactproject' is in het voorstel veel aandacht besteed aan de wijze waarop het thema klimaatadaptatie onder de aandacht kon worden gebracht bij collega's in de eigen organisatie van de gemeente en het waterschap. Gericht op het proces: de neuzen dezelfde kant op krijgen. Op deze manier ontstond het idee van de masterclass 'klimaatbestendig inrichten in de praktijk'. De drie dagdelen in de masterclass zijn daarbij gebaseerd op de stappen 'weten-willen-werken' uit de handreiking Ruimtelijke Adaptatie.¹ In het project wordt vooral aandacht besteed aan het creëren van draagvlak in de eigen organisatie. Dit was voor het stimuleringsprogramma een belangrijke reden om het project te ondersteunen, omdat het nemen van adaptieve maatregelen invloed heeft op beleidskeuzes van meerdere vakdisciplines binnen de gemeente. Daarnaast is Hoogeveen een gemeente met doorsnee schaalgrootte, zoals er zoveel zijn in Nederland. Het proces van de masterclass zou als een voorbeeld en ter inspiratie kunnen dienen voor al die gemeenten.

Taak- en rolverdeling gemeente en waterschap

Wateroverlast in stedelijk gebied, zoals dat op de betreffende 5 juli 2012 in Hoogeveen het

geval was, zorgde voor een intensivering van de samenwerking tussen het waterschap en de gemeente. De vraag wie verantwoordelijk is voor de aanpak van extreme neerslag is nooit leidend geweest bij deze samenwerking. Er is uitgegaan van de bestaande verantwoordelijkheden met de gedachte dat de extreme neerslag kan leiden tot investeringen in beide werkvelden. Het waterschap is waterbeheerder van het oppervlaktewater in het stedelijke gebied van Hoogeveen, terwijl de gemeente de beheerder is van de riolering en natuurlijk van de openbare ruimte. En juist in die openbare ruimte lijkt de sleutel te liggen voor de aanpak van wateroverlast bij extreme neerslag.

Al snel kwam het besef dat bij extreme neerslag het water in goede banen moet worden geleid in de openbare ruimte. Het rioolstelsel is simpelweg niet berekend op het ontvangen van deze extreme hoeveelheden water. Aan de andere kant biedt het watersysteem onvoldoende ruimte voor het ontvangende water en is het de vraag hoe al dat water in korte tijd het oppervlaktewater kan bereiken. Zowel de gemeente als het waterschap zijn bereid binnen hun werkveld maatregelen te nemen, maar het is van belang dat daar goede afstemming over plaatsvindt. Deze afstemming gaat breder dan alleen een afstemming tussen bijvoorbeeld de wateradviseur van het waterschap en de rioleringspecialist van de gemeente. De openbare ruimte speelt een belangrijke rol in de aanpak van wateroverlast en vooral binnen de gemeente zijn meerdere disciplines bezig op dit terrein.

Het is niet vreemd dat klimaatadaptatie een punt is dat vaak door vakspecialisten stedelijk water en riolering wordt aangekaart. Zo is dat ook in Hoogeveen. Maar om de hele openbare ruimte in de toekomst zó aan te passen dat het een klimaatrobuust karakter meekrijgt, red je het niet alleen met die ene vakspecialist.

Tijdens de masterclass zijn veel gesprekken gevoerd maar ook mensen geïnterviewd. De belangrijkste quotes van zowel gemeenteambtenaren als waterschapsmedewerkers zijn tevens de belangrijkste geleerde lessen uit dit proces.

STEDENBOUWER: *“Het samen kijken en samen denken over water werkt inspirerend en laat ook de gedachten sneller stromen.”*

WATERSCHAPPER: *“De stap van plat naar 3D is zeer waardevol. Water krijgt daardoor echt een plek in de ruimte. En niet altijd de plek waar het zou moeten zijn!”*

GBIEDSBEHEERDER: *“Vooral SAMEN werken tussen verschillende organisaties en afdelingen is een grote meerwaarde in dit proces.”*

RIOLERINGSSPECIALIST: *“Soms even uit de buis kruipen en samen met andere disciplines kijken naar het totaal kan zeker geen kwaad. De doorlatende verharding en z'n onderhoudsregime waren een grote verrassing. Het is me goed bevallen!”*

GROENONTWERPER: *“Ik heb niet alleen maar nieuwe dingen gehoord. Maar de grote meerwaarde is dat je hier het project niet doorschuift naar het volgende bureau, maar gewoon met z'n allen tegelijk kijkt naar dat ene thema. Dat schept een gezamenlijke verantwoordelijkheid en betrokkenheid.”*

STEDELIJK WATERMANAGER: *“Alle disciplines zijn belangrijk. Ze hebben allemaal een goed verhaal, mits je wilt luisteren. Door gericht en objectief alle belangen aan elkaar te knopen ontstaan ontzettend mooie dingen die niet persé moeilijker of duurder zijn.”*

Samenwerken met waterschap Drents Overijsselse Delta bleek een belangrijke strategie. Kennis en het urgentiebesef van enkele personen bij beide organisaties werden gecombineerd met kennis van beide organisaties. Dit is vertaald naar de masterclass klimaatbestendig inrichten en dat bleek een belangrijke stap. De aanwezige kennis van het waterschap kon met gemeentebriil worden vertaald naar de collega's van de gemeente Hoogeveen. En dat werkte ook andersom: van gemeentelijke kennis naar het waterschap.

Afbeelding 2:
Klaar voor de 3D-visualisatie van neerslagoverlast in Hoogeveen

Kennis- en competentieontwikkeling

Het idee van een masterclass was geboren, maar zowel de gemeente als het waterschap beschikten over onvoldoende deskundigheid om de masterclass op te zetten. Hiervoor werd de hulp in geroep van Floris Boogaard,² lector ruimtelijke transformaties aan de Hanzehogeschool te Groningen.

De masterclass bestond uit drie dagdelen. In het eerste dagdeel stond een andere kennismaking met het thema klimaatverandering centraal. Er werd ingegaan op extreme weersomstandigheden – zowel wateroverlast als hitte en droogte. En de voorbeelden die werden gebruikt waren herkenbaar voor de Hoogeveense schaal. Om de beleving van wateroverlast extra kracht bij te zetten, werd de Cityflood modelsimulatie (uitgevoerd door Hydrologic) voor wateroverlast in een speciaal door de RUG gebouwde driedimensionale film geprojecteerd. De tweede dag stonden de te nemen maatregelen centraal. Diverse typen maatregelen kwamen aan bod en er werd gediscussieerd over de kosten en effecten van de maatregelen. Dit leidde tot belangrijke discussies. Een belangrijke discussie liep bijvoorbeeld tussen de beheerder van de openbare ruimte en de planeconoom over de investeringskosten en beheerkosten van een maatregel. Zo vergt de doorlatende bestrating minder onderhoud dan traditionele bestrating, terwijl de investeringskosten hoger liggen dan bij traditionele bestrating. Ook zijn er discussies gevoerd over het toepassen van groen dat positief is tegen hittestress maar wel kan leiden tot meer bladval en het dichtslibben van infiltratievoorzieningen. In de praktijk werd een full scale test uitgevoerd om te laten zien of doorlatende bestrating daadwerkelijk goed werkt. Dit bood weer nieuwe inzichten voor de beleidsmedewerker wegen. In het derde en laatste dagdeel stond een vertaling van klimaatadaptieve maatregelen naar de praktijk

Afbeelding 3:
**Met de neus op
 de feiten.
 Praktijkproef
 waterdoorlatende
 verharding**

centraal. De deelnemers moesten hun kennis uit de voorgaande sessies gebruiken bij enkele casussen in het centrumgebied van Hoogeveen. Daaruit bleek dat diverse collega's beseften dat het nemen van adaptieve maatregelen invloed heeft op beleidskeuzes binnen hun eigen vakdisciplines. Van wegbeheerder tot planeconoom, van beleidsmedewerker openbare ruimte tot de stedenbouwkundige. Voor al deze collega's geldt dat zij in hun eigen handelen binnen de gemeente rekening kunnen houden met adaptieve maatregelen. En daarmee is de bewustwording toegenomen en een belangrijke stap gezet naar een adaptatiestrategie.

Vervolg

Nu, een jaar verder, ziet de gemeente gelukkig nog steeds gemotiveerde vakspecialisten aanschuiven die de urgentie nog altijd scherp voor ogen hebben. Het hield namelijk niet op bij de masterclasses, het begon er juist net. Omdat ook bestuurders en leidinggevendenden van zowel waterschap als gemeente betrokken waren bij de masterclasses, kwam nadien ook al snel het verzoek om de energie van dat moment om te zetten naar beleid en actie. De gemeente is daarom begonnen met het schrijven van een visie op klimaatadaptief handelen. Hierin worden de ervaringen van de eerdergenoemde onderzoeken benoemd, maar ook wordt duidelijk geschetst waar de gemeente in de toekomst naar toe wil als het gaat om de klimaatopgaven. Het is tevens een verlengstuk van de huidige structuurvisie van Hoogeveen en vindt ook aansluiting bij de intentieverklaring om in 2020 klimaatadaptief handelen tot de dagelijkse praktijk te laten horen. De gemeenteraad zal begin volgend jaar de visie behandelen. Na vaststelling zal een uitvoeringsplan worden opgesteld, waarin zowel korte- als lange-termijn mogelijkheden voor klimaatadaptatie zullen worden beschreven. Denk hierbij aan simpele

bandverlagingen nabij een watergang die tussendoor als stopklus kunnen worden gemaakt, maar ook aan plannen voor een ondergrondse pleinberging en grootschalige vergroening. Voor het centrumgebied zal de waterstructuur een belangrijke rol krijgen in het klimaatrobuust maken van een groot deel van het centrumgebied. Deze groen/blauwe ader wordt gerealiseerd door zowel het waterschap als de gemeente.

De klimaatopgave raakt alle disciplines in de openbare ruimte. Door al deze disciplines hun eigen waarde te laten benoemen in die opgave ontstaat waardering voor elkaars werk. Vanuit die waardering werkt iedereen doorgaans goed samen en staan neuzen sneller en vaker dezelfde kant op.

Deze integrale aanpak met veel mensen en veel afstemming kost ook tijd en vraagt energie. Maar Hoogeveen en het waterschap hebben geleerd dat deze aanpak zorgt voor een breed draagvlak in de organisatie. Intern bij de gemeente weten collega's elkaar op dit vlak snel te vinden wat zorgt voor snellere oplossingen of overleg. De relatie tussen gemeente en waterschap is met de aanpak sterker geworden voor zowel binnen- als buitendienst. Dit komt omdat men elkaar nu kent, samen de problematiek heeft gezien en daarnaast gewoon een goed gesprek heeft gehad! ■

1 Zie kennisportaal www.ruimtelijkeadaptatie.nl

2 Floris Boogaard doet met zijn lectoraat Ruimtelijke Transformaties – Water onderzoek naar de effecten van het veranderende klimaat in het stedelijk gebied. Samen met het onderwijs, kennisinstellingen, het bedrijfsleven en de overheid ontwikkelt hij maatregelen om de gebouwde omgeving aan te passen (adaptatie) aan de effecten van klimaatverandering en menselijk handelen.